

BJURSÅS KYRKA

Västanberg 23: 2, Bjursås församling, Falu kommun

BESKRIVNING

Bjursås är en stor by, utsträckt på Dössbergets västra sluttning. Orten räknar sitt ursprung till medeltida fäbodplatser, vilka under 1500-talet omvandlades till fast bebyggelse. Bjursås skildes från Gagnef och bildade egen församling 1607. Sockenkyrkan ligger på en terrasserad tomt med vidsträckt utsikt över det starkt kuperade, skogbevuxna landskapet. Nedanför kyrkan, närmare samhällets centrum, ligger den före detta kyrkskolan med ursprunglig exteriör bevarad. Prästgården ett stycke längre upp på berget bebyggdes med en modern villa 1967. Två äldre, timrade sidobyggnader finns kvar.

Den före detta Kyrkskolan upprustades 1995-96.
Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården närmast runt kyrkan ligger med sin stensatta terrass upphöjd över förbipasserande väg. På södra och östra sidan har björkar planterats i rader, på den västra och norra växer höga tujor. Gravarna ligger i nord-sydliga rader, med rygghäckar, omgivna av gräsbevuxna ytor.

Gravkvarteren norr om kyrkan –
Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Ytterligare två begravningsplatser ligger nedanför kyrkan, i Sandbäckens branta dalgång. Gravkvarteren här är anlagda i terrasser. Områdets övre, östra del var kyrktomt fram till 1797, då den tidigare sockenkyrkan revs.

Kyrkobyggnaden som uppfördes 1793-1803 har ett brett långhus med flackt valmat och skiffertäckt tak, torn utbyggt mitt på norra långsidan. Murarna består av gråsten, samt tegel och kalksten i muröppningar och avjämnande skikt. Fasaderna i nyklassicistisk stil är slätputsade, gulvitt kalkade och avdelade med en gördelgesims. Gavelpetsarna har utformats som frontoner. Mitt på södra långsidan pryder en gavelkrönt mittrisalit. Norrsidans torn har en markant konsolfris, murad lanternin med hörnpilastrar och koppartak. Fönstren är rundbågiga, med svartmålade bågar av trä och blyinfattade rutor av delvis grönfärgat antikglas. I söder, väster och i norr genom tornet finns stickbågiga portaler, stängda med dubbeldörrar av svartmålade plank. Över södra och västra ingångarna kröner entablement på konsoler, samt överljusfönster.

Bjursås kyrka uppfördes åren 1793-1803. Arkitekten C F Adelcrantz hade ritat ett påkostat yttre: många listdragningar och omfattningar, samt ett valmat tak med vinklar för att ge gavlarna frontoner. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Inträdet sker vanligen genom *vapenhuset*, som har ett trätak klätt med handhyvlad panel och golv belagt med Höganäsklinker. Väggarna är slätputsade och vitrappade. På södra sidan finns en låg dörr med brett överstycke uppställd, vilken ursprungligen sägs ha varit den tidigare kyrkans sakristidörr.

Kyrkorummet täcks av ett putsat, himmelsblått tunnvalv, med trästomme, indelat i fem tunna gördelbågar och valmat mot kortsidorna. En kraftigt profilerad gesims löper i övergången mellan valvet och de stänkputsade, svagt rosafärgade väggarna. Golvet är belagt med oljade bräder. Den slutna bänkinredningens fasader har blå ramverk, röda lister och rektangulära, ljusblå fyllningar. I bänkskärmarna mot koret är fyllningarna större. Predikstolen framme på

norra sidan har femsidig korg och tak, gråvit med förgyllningar.

I Bjursås nyklassicistiska kyrkorum är tunnvalvet, altarprydnaden och predikstolen särskilt stilriktiga. Den blå och rosa färgsättningen från 1992-93 har dock förtagit mycket av den tidigare stramheten. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Läktaren som upptar kyrkorummets västra ände bärs av fyrkantiga pelare. Läktarbarriären är spegelindlad och likadant målad som bänkfasaderna. Orgelfasaden går i modernistisk stil. Läktarunderbyggnaden som tillkom 1959-61 rymmer en sakristia.

Till kyrkorummets sentida former hör orgelfasaden, den stora ljuskronan framför koret och altarets knäfall. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

I *kolet* dominerar en stor altartavla med omfångsrik infattning av dubbla murade pilastrar, träskulpturer och entablement. Altartavlan av Bernt Svedin 1742 överfördes från den tidigare sockenkyrkan. Altaret är murat, framförvarande lösa knäfall är i laserat trä.

Bakom koret finns den så kallade *lillkyrkan*, använd vid mindre förrättningar. Taket är platt, klätt med en handhyvlad panel. Väggarna är traditionellt slätputsade och vitkalkade. Innanför fönstren sitter järnluckor, som vittnar om att rummet tidigare även tjänat som sakristia. Mitt på västra långsidan finns en öppen eldstad, numera ur bruk. I koret på norra kortsidan står ett altarskåp från 1643, som tillhörde den tidigare sockenkyrkan. Därifrån kommer även predikstolen, byggd 1673 med rika träsniderier och mörkblå marmorering.

Lillkyrkans altarskåp har nattvarden som centralmotiv, omgivet av födelsen och uppståndelsen. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Byggnadshistorik

Den första kyrkan i Bjursås var av trä, möjligen medeltida. Den ersattes 1599 av en större timrad byggnad, kallad Mellankyrkan. Trots utvidgning på 1730-talet blev den under seklets senare del för trång för den växande befolkningen. Tanken att bygga en större kyrka i sten väcktes 1783 och tre år senare lades en byggnadsfond upp.

Sedan delar av Leksands församling genom kunglig resolution överförts till Bjursås kunde bygget inledas 1792, efter överintendent C F Adelcrantz ritningar. Byggmästaren Johan Christopher Loell drev igenom att den nya kyrkan skulle placeras på höjden ovanför den gamla, där klockstapeln tidigare stått. Murarna uppfördes av gråsten, samt tegel och förmodligen kalksten i muröppningar. Yttertaket täcktes ursprungligen med spån.

I början av sommaren 1797 hade bygget avancerat så långt att den gamla kyrkan revs och den nya började användas. Senare samma år flyttades klockorna från klockstapeln till tornet. Sista byggetappen var sakristian bakom kyrkans kor, vilken blev avsevärt större än vad Adelcrantz ritningar utvisat. Syftet var att kunna använda detta rum även vid husförhör och skriftermål.

Då hela kyrkan färdigställts till sitt yttre, sannolikt 1803, återstod kyrkorummets inredning. I memorial skrivet den 19 juli 1803 redovisade den nytillträdde prosten Anders Hammarström att golv lagts in både i kyrkorum och i sakristia. Den gamla kyrkans altare och altarring, båda i trä, hade återanvänts, liksom altartavlan av Bernt Svedin. Bänkinredning var byggd, men bänkdörrar och läktare återstod ”*dem församlingen i år ej äger förmåga att förfärdiga*”. Att inredningsarbetena drog ut på tiden berodde främst på församlingsbornas skuldsättning. Ett annat skäl som angavs i Hammarströms memorial var att man kostat på yttertaket dyrbara rännen och tillhörande ledare av järnbleck ”*för att hindra att regn må falla murarna för nära och undanhålla fuktigheten*”.

Tidiga svampangrepp uppstod därför att grunden saknade ventilation. Bristerna var avhjälpta 1814, då grundmurarna försetts med ”dragrör”. Det svampangripna altaret av trä hade ersatts med ett murat. 1816 var bänkinredningen nästan färdig. Predikstol i stil med kyrkorummet anskaffades 1822, men målning och förgyllning måste anstå till 1829. Sedan en läktare i väster färdigställts blev den första orgeln installerad 1856-57, ett verk från 1720-talet som förut tillhört Kristine kyrka i Falun.

Vid förnyelse 1917 kompletterades fönstren med inre bågar. 1920-21 omlades alla golv, bekvämare bänkkvarter insattes och sakristian bakom koret omvandlades i sin helhet till kyrksal, den så kallade Lillkyrkan. Vid omläggning 1925 ersattes yttertaket spåntäckning med skiffer. Den tidigare församlingskyrkans altarskåp och predikstol, båda från 1600-talet, restaurerades 1934 och är sedan dess placerade i Lillkyrkan. 1959-61 installerades nuvarande orgeln med modernistisk fasad. I en tillkommande läktarunderbyggnad inreddes sakristia.

Den senaste omgestaltningen skedde 1992-93, efter handlingar av arkitekt Erling Sjöberg.¹ Då lades mörkbrun Höganäs - klinker i vapenhus, kapprum och tornhall. Kyrkorummets väggar stänkputsades och avfärgades svagt rosa, medan tunnvalvet målades himmelsblått. Bänkdörrar och läktarbarriär målades i två blå nyanser, bänkryggar och – sitsar målades rödbruna. Kyrkorummets golv slipades och behandlades med lut/såpa för att efterlikna ett skurgolv.

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Bjursås kyrka som till sitt yttre stod helt färdig 1803 fick en påkostad nyklassicistisk utformning, artikulerad med skarpskurna gesimser, pilastrar och frontoner. Ett särdrag är att mittaxeln så starkt accentuerats genom södra långsidans mittrisalit och tornets placering mitt på norra långsidan. Den ursprungliga exteriören är bevarad till sina huvuddrag. Mest märkbara förändringen var då taket 1924 täcktes med skiffer, istället för tidigare spån. Materialbytet har kommit att ytterligare framhäva byggnadens påkostade yttre.

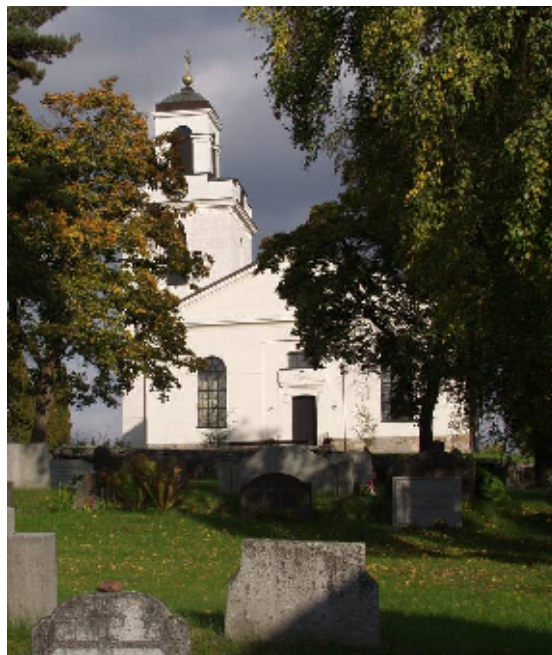
Kyrkorummets nyklassicistiska gestaltning finns kvar till sina grunddrag: tunnvalvet med gördelbågar, altarprydnaden med dubbla pilastrar och den pärlgrå predikstolen med förgyllda sniderier. Mycket av den tidigare stramheten gick förlorad vid 1992-93 års omgestaltning, då valvet målades himmelsblått och väggarna sprutades med rosa stänkputs. Bänkinredningens färgsättning i blått och rosa kontrasterar också mot nyklassicismens estetik. Andra utpräglade sentida former är orgelfasaden från 1959-61, samt ljuskronan framför koret och altarets knäfall, båda från 1992-93.

¹ 1992-93 års omgestaltning skedde utan Riksantikvarieämbetets tillstånd. Bland annat färgsättningen kritiserades.

Lillkyrkan bakom koret har en mer rustik gestaltning, med en handhyvlad takpanel, vitkalkade väggar och öppen eldstad. I koret finns den gamla kyrkans altarskåp och predikstol, båda från 1600-talet.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Den ursprungliga nyklassicistiska exteriören, efter Adelcrantz ritningar, är bevarad till sina huvuddrag.
- Yttertakets skiffertäckning är av stort byggnadshistoriskt värde. Till saken hör att skiffertak blivit alltmer sällsynta.
- Altarprydnaden och predikstolen i nyklassicistisk stil tillhör kyrkorummets ursprungliga gestaltning.
- Lillkyrkans altarskåp från 1643 är ett av få bevarade i sitt slag och bildar tillsammans med predikstolen från 1673 en värdefull ensemble.

Redaktionella uppgifter

Inventeringsperiod: mars och september 2006

Fältinventering: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Rolf Hammarskiöld, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Sammanställning: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Rapporten färdigställd: 2006-12-29

Källor och litteratur

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv (ATA):

- Handlingar om 1993 års inre renovering (Korrespondens, Byggnadsbeskrivning av arkitekt Erling Sjöberg 1992-10-01)

Västerås stifts arkiv (VS):

- E IV A: 6 b; Protokoll från inventering den 2 juli 1799
- E IV A: 6 b; Protokoll från inventering den 16 augusti 1801
- E IV A: 6 b; Memorial uppläst för domkapitlet den 27 juli 1803
- E IV A: 6 b; Protokoll från inventering den 30-31 juli 1814
- Handlingar angående 2003 års omläggning av kyrkans skiffertak, dnr 04-382-2001

Litteratur

Bengtsson, Ludvig: En Dalasocken berättar, Falun 1950

Boëthius, Gerda: Bjursås kyrkor/Sveriges kyrkor, Dalarna, band 1, häfte 1 – Stockholm, P A Norstedts & Söners förlag 1916, s 87-105/

Forsslund, Karl-Erik: Med Dalälven från källorna till havet – första delen Österdalälven, Stockholm: Åhlén & Åkerlunds förlag 1923

Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1792-1803	Nybyggnad Fast inredning – altare, altarring, bänkinredning	Kyrkan uppfördes på platsen för den tidigare kyrkans klockstapel. Långhuset byggdes långt och brett, med torn mitt på norra långsidan. Murarna uppfördes av gråsten, samt tegel i muröppningar (lokalt tillverkat tegel). Fasaderna artikulerades med gesimser, frontoner och listverk, slätputsades och vitkalkades. Yttertaket täcktes med spån. Bakom koret inreddes en sakristia, ett stort rum i hela kyrkans bredd. Sakristian byggdes så stor för att kunna användas vid husförhör och skriftermål (sakristian användes snart även som ”vinterkyrka”) Vid kyrkoherde Eric Berglöfs installation den 2 juli 1799 hade långhuset kommit under tak men kyrkorummet var ännu inte välvt. Tornet var under uppbyggnad. Senare samma sommar kunde klockorna flyttas från klockstapeln upp till det nybyggda tornets klockvåning. Sedan kyrkoherde Berglöf avlidit hölls visitation på nytt den 16 augusti 1801. Då var kyrkorummets tunnvalv slaget och gipsat. Sakristians dörrar saknade ännu beslag ” <i>i brist på penningar</i> ” I ett memorial skrivet den 19 juli 1803 redovisade den nytillträdde prostens Anders Hammarström att golv lagts in både i kyrkorum och i sakristia. Bänkinredning var byggd, men bänkdörrar och läktare återstod ”dem församlingen i år ej äger förmåga att förfärdiga”. Den gamla kyrkans altare och altarring, båda i trä, hade återanvänts, liksom altartavlan av Bernt Svedin. På yttertaket hade rännen och tillhörande ledare av järnbleck blivit uppsatta ” <i>för att hindra att ej regn må falla murarna för nära och undanhålla fuktigheten</i> ”	Överintendent C F Adelcrantz Stadsmurmästare Johan Christopher Loell, Gävle	Bengtsson, s 109-111 VS: E IV A; 6b, inventeringar 1799 och 1801 Memorial 1803
1814	Fast inredning – altare, bänkinredning	Vid adjunkt Carl Erik Hammarströms installation den 2 juli 1814 hade halva bänkinredningen försetts med dörrar, gångjärn och reglar. (<i>”En och annan av bänkdörrarna i gamla kyrkan är begagnade och av de gamla gångjärnen så många använda som möjligt varit”</i>). Altaret i trä, från den gamla kyrkan, var fördärvat av svamp och därför ersatt med ett murat.		VS: E IV A; 6b, inventering 1814
1816	Specifika inventarier – tornur	Tornur installerades		Bengtsson, s 118
1822	Fast inredning – predikstol	En predikstol inköptes för 50 riksdaler riksgälds.	Johan Görsson, Torsång	Bengtsson, s 114
1829	Fast inredning – predikstol	Predikstolen målades och förgylldes	Fabrikör Rickman, Falun	Bengtsson, s 114
1856-57	Fast inredning – orgel	9-stämmig orgel installerades, hade tidigare stått i Kristine kyrka i Falun. Orgelfasaden målades vit, med förgyllda detaljer.	Frans och Gustaf Andersson, Stockholm	Inventarium, s 33 Sveriges kyrkor, s 98

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1869	Vård/underhåll	Kyrkan vitrappades, både in- och utvändigt		Bengtsson, s 118
1917	Vård/underhåll – exteriör Ändring – ombyggnad, fönster	Kyrkans fasader lagades och avfärgades Kyrkorummets valv och väggar vitkalkades Fönstren försågs med inre bågar Under läktaren byggdes ett förvaringsrum för äldre inventarier	Arkitekt G A Nilsson	Bengtsson, s 118 VS: E IV B; 9, ämbetsberättelse 28-29/6 1924
1921	Ändring – ombyggnad, interiör	Kyrkan fick nytt golv, ny bänkinredning och ny altarring. Arbetena bekostades huvudsakligen med medel skänkta av possessionaten Henrik Åström och komminister Fredrik Åström, prostsöner från Bjursås		Bengtsson, s 118 VS: E IV B; 9, ämbetsberättelse 28-29/6 1924
1922		Sakristian bakom koret, även använd för gudstjänst vintertid, iordningställdes till fullständig kyrksal		VS: E IV B; 9, ämbetsberättelse 28-29/6 1924
1925	Ändring – ombyggnad, tak	Yttertaket belades med skiffer 22-stämmig orgel installerades	Olof Hammarberg, Göteborg	Bengtsson, s 118 Inventarium, s 33
1934	Fast inredning – altarskåp, predikstol	Den tidigare kyrkans (Mellankyrkans) altarskåp och predikstol restaurerades. De placerades i ”Lillkyrkan” öster om koret.	Acke Hugh Malmeström, Siljansnäs	Bengtsson, s 118 VS: E IV B; 9, ämbetsberättelse 31/1- 2/2 1941
1938	Teknisk installation - el	På tornet sattes ny glob och kors Elektrisk belysning installerades		Bengtsson, s 118
1959-1961	Fast inredning – orgel	Ny sakristia inreddes under läktaren 28-stämmig orgel installerades	Olof Hammarberg, Göteborg	Ahlberg, s 28 Inventarium, s 33
1968	Fast inredning – orgel	8-stämmig kororgel installerades	A Magnussons orgelbyggeri	Inventarium, s 33
1976	Ändring – ombyggnad, torn	Tornets lanternin kopparkläddes		Ahlberg, s 28
1992-93	Ändring – ombyggnad, interiör	Inre omgestaltning Mörkbrunt klinkergolv (Höganäs) lades i vapenhus, kapprum och tornhall Bänkdörrarna målades ljusblå/mellanblå, bänkryggar och – sitsar målades rödbruna. Läktarbarriären målades ljusblå/mellanblå På väggarna slogs stänkputs (!) som avfärgades i svagt rosa nyans Valvet målades himmelsblått Altarringen borttogs, ersattes med lösa knäfall Omgestaltningen blev aldrig godkänd av Riksantikvarieämbetet	Arkitekt Erling Sjöberg (Sigma 88 arkitekter)	ATA: Korrespondens, Byggnads - beskrivning 1992-10-01 Ahlberg, s 28
2002-2003	Ändring - restaurering	En dörr från en av Bjursås äldre, nu rivna kyrkor restaurerades och placerades i vapenhuset.		Information i kyrkan
2003	Vård/underhåll - exteriör	Yttertaket blev omlagt. Allt skiffer demonterades, underlagstaket sågs över och kompletterades med ett lag 12 mm plywood och underlagspapp. Befintliga skifferplattor kunde återanvändas till 90 %, komplettering med 10 % Grythytteskiffer av samma format.	Mellansvenska plåtkonsult AB Taksiffer - specialisten AB	VS: dnr 04-382-2001